

O'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA AXLOQIY BAHO KATEGORIYASIGA OID BIRLIKLARNING AKSIOLOGIK JIHATDAN TAHLIL QILISH TAMOYILLARI

Maxkamova Munixon

O'zDJTU mustaqil tadqiqotchisi

ISFT katta o'qituvchisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada o'zbek va ingliz tillarida axloqiy baho kategoriyasini ifodalovchi lingvistik birliklar aksiologik yondashuv asosida tahlil qilingan. Tadqiqotda baholovchi semantikaning lingvomadaniy ildizlari, milliy mentalitetdagi aks ettirilishi hamda axloqiy me'yorlarning leksik, semantik va pragmatik ko'rinishlari solishtirma jihatdan yoritilgan. Baholovchi birliklarning konnotativ xususiyatlari, aksial (ijobiy-salbiy) qutblanishi, diskursiv qo'llanishi hamda milliy dunyoqarash bilan bog'liqligi ilmiy asosda ochib berilgan.

Kalit so'zlar: aksiologiya, axloqiy baho, baholovchi birliklar, lingvomadaniyat, konnotatsiya, pragmatika.

Tilshunoslikda aksiologik yondashuv so'nggi yillarda keng rivojlanib, leksika, semantika, pragmatika va madaniyatshunoslik bilan tutashgan ko'p qirrali ilmiy yo'nalish sifatida shakllanmoqda. O'zbek va ingliz tillarini qiyosiy o'rganish baholovchi birliklarning universal va milliy xususiyatlarini aniqlashga yordam beradi.

Axloqiy baho kategoriyasi tilshunoslikda qadriyatlar tizimining til orqali ifodalanishi bilan bog'liq muhim konseptual hodisa hisoblanadi. Har bir til o'ziga xos madaniy-axloqiy me'zonlar, ijtimoiy etik normalar va milliy dunyoqarashga asoslangan baholash tizimini shakllantiradi. O'zbek va ingliz tillari qiyosida axloqiy baholash birliklarining tahlili ikki xalqning mental-etik me'yorlarini, ijtimoiy psixologiyasini va milliy qadriyatlar tizimini o'rganishga imkon beradi.

Aksiologiya – qadriyatlar haqidagi fan bo'lib, tilshunoslikda u til birliklarining baholovchi mohiyatini o'rganadi. Axloqiy baho esa inson xatti-harakati, fazilati yoki hodisalarga ijtimoiy axloqiy me'yorlar nuqtai nazaridan berilgan bahodir.

Tilshunoslikda baholovchi birliklar quyidagilar bilan xarakterlanadi:

- Aksiologik qutblilik (ijobiy – salbiy munosabat)
- Konnotativlik (qo'shimcha emosional-semantik yuk)
- Kontekstga bog'liqlik
- Madaniy belgilanganlik

Masalan:

- o‘zbek tilida: “halol”, “vijdonsiz”, “oqko‘ngil”, “tavakkalchi”, “betamiz”
- ingliz tilida: “honest”, “kindhearted”, “corrupted”, “trustworthy”, “rude”

Ularning barchasi ma’lum ijtimoiy qadriyatlarni aks ettiradi.

O‘zbek jamiyatida axloqiy baho asosan quyidagi qadriyatlarga tayanadi:

Hurmat- izzat, halollik va poklik, odob, hayo, sabr-toqat, kamtarlik, hamjihatlik

Masalan:

Ijobiy birlik: halol, oqko‘ngil, oliyhimmat, vijdonli

Salbiy birliklar: bevafoqlik, beandishalilik, betamizlik, ta’magirlik

Bu birliklarning semantik yadrosida jamiyatning kollektiv qadriyatlari mujassamlashgan.

Ingliz tilida akseologik qadriyatlarni aks ettiriladigan birliklar quyidagi ma’nolar asosida birlashadi:

- personal responsibility (shaxsiy mas’uliyat)
- individual freedom (indivud erkinligi)
- fairness (adolat)
- politeness (xushmuomalalik)
- reliability (ishonchlilik)

Masalan: Ijobiy qadriyatlar sincere, responsible, fair-minded, polite

Salbiy: irresponsible, rude, dishonest, selfish

Semantik jihatdan inglizcha axloqiy baho ko‘proq individuallik va shaxsiy fazilatlarga urg‘u beradi.

- O‘zbek tilida: aksar ijobiy fazilatlar *xalqchillik*, *muruvvat* kabi ijtimoiy yo‘nalishga ega.
- Ingliz tilida: aksar ijobiy birliklar *individual competence* bilan bog‘liq.

Masalan, o‘zbekcha “*oqko‘ngil*” ingliz tilida to‘g‘ridan-to‘g‘ri ekvivalenti yo‘q, chunki u ijtimoiy samimiyat va saxiylikni jamlaydi.

O‘zbek tilidagi “betamiz” so‘zi kuchli salbiy konnotativ yukga ega; ingliz tilidagi *shameless* esa salbiy, ammo uning ijtimoiy qatlamdorligi kamroq.

Inglizcha *polite* – madaniy muomala qoidalariga amal qiluvchi shaxs timsoli; o‘zbekcha “odobli” esa nafaqat xulq-atvor, balki diniy-axloqiy me’yorlarni ham bildiradi.

O‘zbek tilidagi baholovchi birliklar ko‘proq:

- nasihat ohangida
- diniy yoki milliy qadriyatlar asosida
- kollektiv fikr (jamiyat nazari)ga tayanib ishlatiladi.

Masalan:

“Hali yoshsan, odobingni bil” — axloqiy baho va maslahatning birlashgan ko‘rinishi.

Baholash: shaxsiy erkinlikni buzmaslik, diplomatik, yumshoq ifodalanadigan tilde, “judgment-free” muloqot tamoyiliga asoslangan.

Masalan:

“He is not very responsible” — yumshoq baho, to‘g‘ridan-to‘g‘ri tanqid emas.

Aspekt	O‘zbek tili	Ingliz tili
Qadriyat manbasi	kollektiv mentalitet	individualizm
Pozitiv baho	odob, halollik, hayo	responsibility, politeness
Negativ baho	vijdonsizlik, betamizlik	selfishness, rudeness
Konnotatsiya	kuchli emosional rangdorlik	nisbatan neytral
Diskurs	nasihat, ta’limotga boy	yumshoq, diplomatik

Ayni farqlar har ikki tilda baholovchi birliklarning ma’naviy-axloqiy dunyoqarash bilan uzviy bog‘liqligini tasdiqlaydi.

Xulosa qilib aytganda, O‘zbek va ingliz tillarida axloqiy baho kategoriyasining aksiologik tahlili tilning nafaqat kommunikativ, balki madaniy-ideologik tabiatini anglash uchun muhim ilmiy mezon hisoblanadi. Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, o‘zbek tilidagi axloqiy baho kollektivizm, odob-axloq, diniy va milliy qadriyatlar asosida shakllangan, ingliz tilida esa individualizm, pragmatizm va shaxsiy mas’uliyat ustuvor, baholovchi birliklar konnotatsiyasi, semantik yadrosi va diskursiv ishlatilishida sezilarli farqlar mavjud, ikkala tilda ham axloqiy baho kategoriyasi madaniyatning asosiy ko‘rsatkichlaridan biri sifatida namoyon bo‘ladi. Bu farqlarni chuqur o‘rganish tilshunoslik, tarjimashunoslik, madaniyatlararo kommunikatsiya uchun muhim ilmiy natijalar beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Абдуллаев А. Аксиология ва тил. – Тошкент: Фан, 2019.
2. Қосимов Б. Миллий қадриятлар ва маънавият. – Тошкент: Ма’naviyat, 2018.
3. Nurmonov A. O‘zbek tilida baholovchi birliklar semantikasi. – Toshkent, 2020.
4. Wierzbicka A. *Semantics, Culture, and Cognition*. Oxford University Press, 1992.
5. Taylor J. *Linguistic Categorization*. Oxford: OUP, 2003.
6. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press, 1980.
7. Lyons J. *Semantics*. Cambridge University Press, 1977.
8. Biber D., Conrad S., Leech G. *Longman Grammar of Spoken and Written English*. Pearson, 2002.

9. Leech G. *Principles of Pragmatics*. London: Longman, 1983.
10. Karasik V. I. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – Москва: Гнозис, 2004.
11. Makhkamova, M.A. “Concept of Values and Their Theoretical Interpretation in Uzbek and English Linguistics.” *Xorazm Ma'mun Akademiyasi Axborotnomasi*, no. 11/4, 2024, pp. 141–144.
12. Makhkamova, Munisa. “Linguistics and Ethical Values: Axiological Linguistics from a Linguocultural Perspective.” *Qo'qon DPI Ilmiy Xabarlar*, no. 4, 2025, pp. 1880–1886.
13. Makhkamova, Muniskhon. “Value Orientations and Evaluative Semantics in Language and Culture.” *International Journal of Artificial Intelligence*, vol. 5, no. 5, 2025, pp. 1887–1891.